

Maurizio Ferraris

Most hol vagy?

A mobilozás ontológiája

Az ön által hívott fél jelenleg nem elérhető.

A Vodafone gépi közleménye

Hová tűnt? Hol lehet most?

Tolsztoj: *Háború és béke*

ÍRÓESZKÖZ

Ha sokkal szerénytelenebb lennék, mint amilyen vagyok, olyasféle címet adtam volna ennek a dolgozatnak, amelyet Arisztotelész adott például a *Peri hermeneiász*-nak vagy a *Peri pszükhész*-nek, vagyis: *A postáról* vagy *A posta dolgában*, valami efféle címet választottam volna. Én ugyanis most korántsem a telefonálásról, hanem a postáról akarok beszélni. Mert akárminek is látszik, *a mobiltelefon éppen olyan íróeszköz, mint az írógép.*

Ennek alátámasztására az első részben számba veszem, hogy milyen nyilvánvalóbb változásokon esett át a jelenlét koncepciója a mobiltelefon hatására. A második részben azt próbálom bemutatni, hogy ezek a változások abból a tényből következnek, hogy a mobiltelefon íróeszköz. A harmadik részben kifejtem, hogy az írás kevésbé a közlésre, mint inkább a rögzítésre (registration) irányul. Ezt tekintve Jacques Derrida egyik 1967-es gondolatmenetét folytatom, márpedig akkoriban még sem személyi számítógépek, sem mobiltelefonok nem léteztek, amint ez például a *2001: Űr-Odüsszeia* c. 1968-as filmből is kitűnik, amelyben közönséges írógépeket vernek, és a Hal 9000 nevű szereplőre van kiosztva, hogy gondolkodjék. Az utolsó részben megpróbálom megrajzolni, hogy mi a rögzítés szerepe annak a „hatalmas láthatatlan ontológiának” (John Searle) a kitöltésében, amely társadalmi valóságunk lényege.

BESZÉD

– *Hol vagy?* – A vonaton ülök, tárcsázok egy számot, és „az ön által hívott fél” jelentkezik. Úgy üdvözlök, hogy meg sem kérdi: – Halló, ki beszél? –, mert a nevem megjelent a kijelzőjén, ugyanis a számommal együtt el van mentve a címtárban. Ehelyett első kérdése, hogy: – Hol vagy? – Néhány éve még képtelenül hangzott volna ugyanez a kérdés. – Hogy hol vagyok? Hát itt, vagyis ott, ahol hívtál! – A mobiltelefon mind ezt gyökerestül megváltoztatta. Bárhol ránk találhatnak az üzenetek, vagyis bárhol lehetünk, amikor fogadunk egy hívást. Ez a vezetékes, illetve a mobiltelefon közti leg-

nagyobb különbség, ami egy sereg más változást is magával hozott, amelyeket érdeemes egy kicsit szemügyre vennünk.

Ha egyszerre csörög a vezetékes meg a mobiltelefonod, melyiket veszed fel először? Valaki azt mondaná, a mobilt kell először felvenni, mert az a hívás biztosan neked szól, míg bárki mást is kérhetnek a vezetékesen. Valaki más azonban azt mondaná, hogy először a vezetékest kell felvenni, mert az az intézményesebb eszköz, akárcsak a közelmúlt táviratai. Vagyis itt két különböző világszemlélet ütközik.

Akinek mobiltelefonja van, annak felesleges eszköz az üzenetrögzítő, hiszen vagy elérnek a mobilodon keresztül, vagy úgyis írásos üzenetet hagynak rajta.

– Mindjárt átadom neki a kagylót – hangzott a korábban oly gyakran hallott mondat. Csörgött a lakásban felszerelt telefon, valaki felvette, de a hívás nem neki szólt. – Mindjárt átadom neki a kagylót – mondtuk, érte kiáltottunk, és megvártuk, amíg odaérkezik a készülékhez. A mai fiatalok emlékezetében vajmi kevés dereng ebből a jelenetből. Míg a múltban némi helyváltoztatásra volt szükség ahhoz, hogy valaki jelen legyen, ma a jelenlét közvetlen és folyamatos (ubiquitous). Ma nem arról van szó, hogy „körülötte a nagyvilág”, ahogyan az egyik mobilcég reklámozza, hanem inkább arról, hogy „körülöttes az emberiség”, amely alig várja, hogy rád ugorhasson.

– Halló, Kovács lakás? Beszélhetnék Ferivel? – Ez is idejétmúlt fordulat, és nemcsak amiatt, hogy egyre többen laknak egyedül. Igencsak különösen hangzana, ha egy mobilhívást indítanánk ezzel a kérdéssel. A mobiltelefon nem egy lakáshoz tartozik, hanem egy bizonyos személy zsebében lapul. Legfeljebb akkor kérhetnének Ferit, ha a vele tartózkodó Gyuri mobilján próbálnánk elérni, mert Feri mobilja ki van kapcsolva vagy lemerült.

Két egymással beszélgető ember sétál az utcán. Egyszerre megszólal egy mobiltelefon, és *a kettő közül az egyik egy harmadikkal kezd beszélgetni*, és még a gesztusai is neki, a harmadik személynek, nem pedig a mellette lévő társának szólnak. Érdekes kérdés ilyenkor, hogy valójában hol is tartózkodik az illető, aki sétája közben a mobilján társalog.

Az ilyen fejleményekkel egyelőre még az elbeszélő képzelet sem képes dűlőre jutni. Egész filmek végezhetnék volna a vágókosárban, ha akkor is létezett volna már mobiltelefon. Doktor Zsivágó hosszan elnézi például, ahogyan Lára alakja eltűnik a meszeségben. Pedig de szívesen megállítaná! De mi itt a probléma? Egyszerűen csak oda kell csörögni neki! Hollywood egyre inkább felfigyel erre a lehetőségre, és egész forgatókönyveket rittyent köréje.

– *Halló, ki beszél?* – szóval ennek a kérdésnek is leáldozott. Az a kérdés, hogy – Hol vagy most? – afféle általánosítása a tévés műsorvezető kérdésének: – Honnan hív bennünket? – de azzal a sorsdöntő különbséggel, hogy mi attól a személytől kérdezzük, akit mi hívtunk, nem pedig attól, aki bennünket hívott. De ha jobban meggondoljuk, ennél azért bonyolultabb dologról van szó. Miközben ma már nem tudhatjuk biztosan, pedig néhány éve még tudhattuk, hogy hol is tartózkodik beszélgetőtársunk, megszerztük azt a néhány éve még elérhetetlen bizonyosságot, hogy azonnal tudjuk, kivel is beszélünk, feltéve, hogy megjelenik a neve mobiltelefonunk kijelzőjén.

Fennáll ugyanakkor az *abszolút tudás* ígérete is, legalábbis a Nagy Testvér-félék számára. Mert nekünk, magánszemélyeknek talán halvány fogalmunk sincs arról, hogy hol tartózkodik beszélgetőtársunk, épp ezért kell tőle megkérdeznünk, a telefontársaság azonban máshogyan van ezzel. Ők nagyon is pontosan tudják, hol vagyunk, bár az is igaz, hogy ez legtöbbször cseppet sem érdekli őket. Ha jól tudom, tíz méteres pon-

tossággal képesek meghatározni helyzetünket, ami már bőven elég egy okos rakéta beirányzásához. És ez még nem is minden. Valamennyi elküldött üzenetünket felveszik és tárolják valahol.

De menjünk tovább! A mobiltelefon olyan eszköz, amely *magamagát* is fel tudja hívni, vagyis meg tudjuk csörgetni, ha tudni akarjuk, hol van. A többi tárgy mintha élvezné a rejtőzködést, a mobiltelefon viszont segítségünkre van, hogy megtaláljuk.

A fent említett abszolút tudás keretei között a mobiltelefon *radikálisan el is tud szigetelődni* tőlünk, korábban elképzelhetetlen módon, és a legköznapibb szituációkban. Tekintve ugyanis, hogy mennyire megszoktuk társaink előkereshetőségét, ha ez valami okból nem sikerül, feneketlen aggodás vesz erőt rajtunk. Talán nincs is fenyegetőbb mondat, mint ez: „Az ön által hívott fél jelenleg nem elérhető.” De már-már ontológiáivá nő az elszigeteltségünk, amikor kiderül, hogy „nincs térerő”, amelyet éppoly kétségbeesetten próbálunk megszerezni, ahogyan a sivatagi szomjazó próbál vízhez jutni. Elhagyatottnak érezzük magunkat, holott néhány évvel ezelőtt még folyamatosan ebben a helyzetben voltunk.

– *Mikor vagy?* – Akármennyire mélyen szántanak ezek a változások, résen kell lennünk, nehogy beleessünk a posztmodern csapdába, amely minden egyes technikai újításnak radikális ontológiai átrendező erőt tulajdonít.

A „Hol vagy most?” kérdést az imént úgy elemeztük, mintha radikálisan átrendezné az emberi jelenlét módozatait. Pedig ez még egyáltalán nem történt meg. Amikor megkérdezem valakitől, hogy „hol vagy most?”, akkor csupán lokalizálni akarom a térben, ahogyan például a szemüvegemet is lokalizálni akarom, amikor az íróasztalomon keresni kezdem.

Az igazi átrendeződés azzal köszöntene be, ha azt is megkérdézhetném: – Mikor vagy? – Itt természetesen nem azt tudakolom, hogy mikor van az illető otthon, vagy mikor van a munkahelyén, hanem minden közelebbi specifikáció nélkül érdeklődöm időbeli helyzete iránt, mintha beszélgetőtársam elveszítette volna tárgyi valóságát, és merőben időbeli eseménnyé változott volna. Ami nyilvánvalóan nem fordulhat elő. A tanulság pedig az, hogy az emberi jelenlét szemernyit sem változott a mobiltelefon hatására, csupán ma máshogyan közelítünk hozzá, mint eddig tettük. Annak, akivel mobilon keresztül beszélünk, ugyanazok lehetnek a térbeli-időbeli koordinátái, mint annak, akivel vezetékes telefonon keresztül beszélünk, csak éppen az előbbi esetben ezek nem ismertek számunkra. Vagyis ha azt állítjuk, hogy az emberi jelenlét a mobiltelefon hatására mély átalakuláson ment át, olyan képtelenséget állítunk, mint ha másnak tartanánk egy lovon ülő ember jelenlétét, mint egy gyalogosét.

Pontosabban is fogalmazhatunk. Más dolog a jelenlét *térbeli elmozdulása* (dislocated presence), vagyis például az, hogy járás közben is telefonálhatunk, nem csupán egy készülék mellett ülve, és egészen más dolog a jelenlét *időbeli elmozdulása* (deferred presence), vagyis az, hogy telefonon keresztül a rögzítés valamilyen módját is véghezvihetjük egy hangüzenet vagy egy szöveges üzenet formájában, amelynek vétele nem esik egybe az üzenet küldésének időpontjával. De egyik esetben sem beszélhetünk a jelenlét átalakulásáról.

Elméleti állításom, mobiltelefon-ontológiám veleje ezért a következő: a mobiltelefon hozta igazi átalakulás nem az emberi jelenlét változásában következett be, ha lejtásvódott ilyen egyáltalán, hanem abban, hogy *egy beszélgetésre létrejött eszköz íróeszközzé alakult át*.

ÍRÁS

A rendszer. „Becsukott állapotban apró mobiltelefonra emlékeztet (méretei: 10 × 6 × 2,5 cm). Csak akkor veszed észre, ha kinyitod, hogy ez olyan mobiltelefon, amely egy személyi számítógéppel is versenyezhet. Teljes billentyűzete és 7 cm-es kijelzője van, WiFi és Bluetooth (rövidtávú helyi rádiós hálózati) kapcsolatra is képes. Várható ára 900 dollár.” Szó, ami szó, sokba kerül az olyan mobiltelefon, amely e-maileket is fogad. Az ára rövidesen zuhanni kezd, és néhány éven belül teljesen elavul.

Egy bizonyos szempontból ez a hirdetés már ma is komikus, mégpedig nem a tudomány csodáinak fényében, hanem a mobiltelefon „formájára” vonatkozó filozófiai tévedés miatt. Arról, hogy „mi is valójában” ez a különleges mobiltelefon, a hirdetés azt mondja, hogy személyi számítógép, vagyis íróeszköz, az írógép továbbfejlesztett változata. Rendben. Csakhogy az itt a lényeg, hogy *első megjelenésüktől kezdve és eleve* íróeszközök voltak még a legszerényebb képességű mobiltelefonok is.

Csináljunk leltárt! A mobiltelefonok billentyűin *betűket* is látunk, nem csupán számokat. A betűk nemcsak arra valók, hogy könnyebb legyen megjegyezni a telefonszámok körzetkódjait, mint például a párizsi 2562-es számú kódot az „ALMA” betűsorról a Maigret-könyvekben. Nem, a mobiltelefon betűs billentyűi arra valók, hogy üzeneteket állítsunk össze velük. A számok sem csak azért billentyűzhetők be, hogy valakinek, akivel beszélni akarunk, „feltárcsázzuk a számát”, hanem például megüzenhetjük egy vizsgázó barátunknak, hogy Kolumbusz 1492-ben fedezte fel Amerikát (itt a szám egy évszámot jelent), beállíthatjuk az ébresztést (itt a szám egy időpontot jelöl), vagy számtani műveleteket végezhetünk el az eredmény megismerése céljából (itt a szám már nem kódot, nem például egy hitelkártya Personal Identification Number-jét jelenti, hanem valóságos számot, az igazi ideális tárgyat).

Ha elhatározzuk, hogy csakis beszélgetésre használjuk a mobiltelefonunkat, még akkor is *ír nekünk*. Megírja nekünk, hogy a „hívott fél” elérése folyamatban van, elkezdődött a készülék elektromos újratöltése, még 3 eurónyi beszélgetésre maradt lehetőségünk, elhagytuk Szlovéniát és beléptünk Horvátországba (ha történetesen olaszok vagyunk), vagy legyünk szívesek elmenni szavazni, vagy hogy (ha történetesen brit muzulmánok vagyunk) mikor kezdhetünk hozzá Mekka felé fordulva az imádkozáshoz. És így tovább.

Egy olyan *Rendszerrel* van dolgunk, amelynek dialektikáját Hegel sokkal inkább a telefon és az írógép szövetségében, semmint szembenállásában jelölte volna meg. A tézis itt a vezetékese telefon és a beszéd. Az antitézis a személyi számítógép és az írás. A szintézis pedig a mobiltelefon, amelyben a beszéd és az írás, az utóbbi primátusával, összeolvad.

Tézis: a telefon. Kezdetben volt a szó: a telefon, a rádió, a televízió. Nem is olyan régen még úgy tűnt, hogy leáldozóban az írás napja, mert a jövő látszólag sokkal közvetlenebb, elsődlegesebb és intuitívabb funkcióknak: a beszédnek és a meghallgatásnak kedvez.

Csakhogy a telefonban vagy a rádióban valamilyen távolságra elszállított hangok, vagy a filmben és a televízióban szállított képek egyáltalán nem ellentétei az írásnak, hanem annak inkább meghosszabbításai. Rendre egy-egy üzenet térbeli eljuttatása zajlik, ahogyan a betűkkel is történik; cseppet sem véletlen, hogy a rádiót kezdetben drótnélküli *távíróknak* hívták. Vagyis ezeknek a technikai újításoknak már a nevében is, hát még a kiterjesztéseikben, ugrásra készen ott lapult az írás.

Antitézis: e-mail. Nem meglepő, hogy a számítógéppel, az e-maillal és a világhálóval robbanásszerűen kitágult az írás birodalma. A látszólagos ellentmondás valójában folytonosságot takar, ugyanis eleve az írás festette alá az oralitás egész rendszerét, és napjainkban csupán korábbi előjogait nyeri vissza. Nem fogadhatjuk el, hogy itt a két funkció kereszteződése (creolization) zajlik, jelesül hogy az írott kommunikáció a hangzó kommunikáció egyik változatává válik; ez nem így van, és ezt bizonyítani is tudjuk.

Vegyük szemügyre a beszélt nyelvre oly jellemző *kliséket* (formulae), amelyek kötött elemekből, megrögzött szófordulatokból, redundanciákból és szóismétlésekből tevődnek össze, amilyeneket Homérosznál is találunk. Nagy a csábítás, hogy az e-mail üzenetekben is a beszélt és az írott nyelvet keresztező kliséket véljünk felfedezni, gondolom, az olyan rövidítésekben, mint például az „asap” (as soon as possible, amilyen hamar csak lehet) stb. Csak az a bökkenő, hogy az imént azt írtam: „stb.” – ez a beszélt nyelv befurakodása volna az írott nyelvbe? Nem hiszem. Ha pedig azt írtam volna, hogy „pl.”, akkor éppoly fogós dolog volna az oralitás visszatéréséről beszélni, hacsak nem akarnók ezt a római romok vagy a középkori kódexek korszakára datálni, amikor az írás valósággal tobzódott a rövidítésekben, ideértve a nevezetes @ jelet is, amely annak idején az „apud” rövidítéseként „-ban, -ben”-t jelentett. Ha egy díszes meghívón ott áll az „RSVP” klisé („kérjük visszajelezni”), akkor ez is a beszélt nyelv befurakodása volna az írott nyelvbe? A kétfajta nyelvhasználat kereszteződése? Jó azoknak, akik ebben hinné tudnak.

Így érkezünk el a *linearitás* kérdéséhez. Ha feltételezzük, hogy az írás elsőrendű sajátossága egyirányú sorokba rendezettsége, akkor ugyancsak nehéz dolga volna bárkinek, aki egy e-mail üzenetnél szigorúbban és pontosabban lineáris valamit akarنا találni. Nem vitás, hogy helykímélés céljából minden e-mail üzenet kerülni próbálja a haszontalan sorok kialakítását, de egyszerűen elképzelhetetlen volna lineáris sorokba rendezettsége nélkül. E vonatkozásban egészen más, mint egy kézirásos levél, amelybe, ha kedvünk tartja, a legcirkalmasabb monogramokat vagy akár ábrákat is beillesztetünk. Ami pedig azt a választéchnikát illeti, hogy a kapott üzenetet meg-megszakítva adjuk meg válaszainkat, nos, ennél írásosabb dologot el sem lehet képzelni.

Ha ezek után az ún. *emotikonokra* térünk rá, azokra az ideogrammákra, amelyek különféle lelkiállapotokat (boldogságot, szomorúságot, közömbösséget, értetlenséget) hivatottak kifejezni (például ☺ vagy ☹), akkor még nagyobb joggal kérdezhetjük meg, hogy mi értelme van ezek elburjánzásában a beszélt nyelv primátusát látni, amikor ezeknek még kiejthető formájuk sincsen?

Végül ott vannak azok a szörnyszerű *chatroomok*. Itt kétségkívül előfordulhat az írások egyidejűsége, ahogy a telefonba is egyszerre beszélhet a hívó és a hívott fél. És az sem vitás, hogy ide csakugyan befurakodhat a szóbeliség a rá jellemző rövidítések, klisék, közbevetések, nyelvtani hibák révén. De akkor a képregények szóbuborékokba írott „Óh”-jait és „Ah”-jait is a szóbeliség befurakodásaként lehetne értékelni. Másrészt könnyen elfelejtjük, hogy szemben a telefonbeszélgetésekkel, legalábbis azokkal, amelyeket nem rögzítenek, a chatroomok éppen olyan örökéletűek, mint az írás. Ha megteesszük is azt az engedményt, hogy a chatelés a telefonálás valamennyivel lassúbb formája, miközben elvileg örökéletű, azért azt mindenkinek el kell ismernie, hogy az SMS-ek gyorsabbak, mint a levelek, miközben elvileg legalább annyira örökéletűek, mint azok.

Akárhogyan is, joggal fel lehet vetni, hogy már maga a telefon is megtette a maga előkészületeit arra, hogy írásos üzeneteket fogadjon, és nem csupán abban az általános üzenet-eljuttatási értelemben, amelyről az imént beszéltem. Vegyük a közönséges fax példáját! Ez húsz éve még korszerűnek számított, mára azonban jócskán elavult. Miért nem hivatkozik rá senki? Mert kiöregedett? Ha így áll a dolog, miért nem hivatkozott rá senki, amikor még ifjúnak számított? Egyszerűen azért, mert a fax tökéletesen példázza az írásos kommunikáció diadalát: még a kézirásos levél is azokon a telefonvezetékeken közlekedik, amelyeket eredetileg a szóbeliség továbbítására találtak fel. Senki egyetlen egyszer sem értekezett arról, hogy itt az írásbeliség keresztelte a szóbeliséget. Senki.

Egy utolsó példa. Röviddel a fax megjelenése előtt *üzenetrögzítők* kezdtek megjelenni a lakásokban és irodákban. Elkerülhetetlennek tűnt, hogy valaki egy levélre-gény formájában lejegyezze azokat az episztolákat, amelyeket mondjuk egy férfi és egy nő hagy egymásnak, merthogy sohasem érik telefonközelségben egymást. Ez eléggé kézenfekvő ötlet lett volna, mégsem valósította meg senki, valószínűleg azért, mert ahogyan a fax, úgy az üzenetrögzítő is egy darab írásbeliséget jelenít meg (encodes), amely szigetként vagy kontinensként emelkedik ki a szóbeliség tengeréből. Pontosan úgy, ahogyan az írás, az üzenetrögzítő is *regisztrál*, nemcsak térben teszi lehetővé egy üzenet elmozdulását, hanem időben is, amennyiben későbbi fogadását-vételét is lehetővé teszi. Ha valakinek úgy tartotta volna a kedve, akár afféle jegyzetelésre is használhatta volna üzenetrögzítőjét, rendre lehíva róla az üzeneteket telefonján, mint ahogyan elmenthetünk egy szöveget úgy is, hogy elküldjük saját e-mail címünkre, vagyis egy egymás közötti kommunikációra kitalált eszközt arra használva, hogy jegyzeteket készítsünk rajta saját magunknak.

Szintézis: a mobiltelefon. Amit elmondtunk az e-mailről, a személyi számítógépről és a világháló mai állapotáról, mindaz a mobiltelefonra is érvényes, amely ugyanis semmi egyéb, mint íróeszköz. Mielőtt továbbhaladnánk a szituáció elemzésében, szeretnék rámutatni a most zajló események egyik különös vonására.

Voltak olyan jóslatok, amelyek nem váltak be, például nem az egysínű jármű vált a városi közlekedés normális formájává. Az írás hallatlan felívelését azonban senki sem jóslta meg. Nemcsak a számítógépek, az e-mailezés, az SMS-ezés szembeszökő nyilvánvalóságára gondolok, ideértve a hitelkártyák szignálását, a bankkártyák PIN-kódjait, hanem arra is, hogy az IT-kereskedelemben nagy mennyiségben gyakorlatilag írógépek cserélnek gazdát, s e téren kitüntetett helyük van a mobiltelefonoknak.

E vakság azonban némiképp csüggesztő, mert arra figyelmeztet, hogy képtelenség *megjósolni valamit, ami már eleve megvan*. Márpedig az írás eleve megvolt. Megvolt az állatok területvédő nyomhagyásában, a kőkorszaki barlangrajzokban, az egyiptomi sírkamrákban, a papiruszokon, a könyvekben, a könyvtárakban, a hírlapárusoknál, no meg a könyvlapokon, amelyeken a próféták vagy a science-fiction írók előadták jövődöleéseiket.

Azzal, hogy egyetlen kicsiny fizikai térbe gyűjti össze az említett funkciókat (telefon, rádió, film, televízió, e-mail, világháló, adattárolás), a mobiltelefon lett maga az abszolút eszköz. Az, ami a kéz volt Arisztotelész és Hegel számára. Ha bizonyítanunk kellene, hogy a német a filozófia nyelve, arra is utalhatnánk, hogy a németek megkapó anglicizmussal, a „Handy” szóval illetik a mobiltelefont. Mert az nem más, mint egy kezünkhez álló, kezünkön levő (Heidegger szavaival *Zuhandenheit*, illetve *Vorhandenheit*) abszo-

lút eszköz, egy olyan gép, amely minden más gépet feleslegessé tesz, mert valamennyit magában foglalja. Ez a pompásan kezelhető holmi – figyelmezzünk a „kezel” szó tövére, a kézre –, ismétlem, csöppet sem beszélgetésre, hanem írásra való.

Ha idáig eljutottunk, tisztáznunk kell, mit is jelent valójában az „írás”, különös tekintettel a közvélekedésre, hogy kommunikációra szolgál, noha valójában csak véletlenül szerűen szolgál arra.

RÖGZÍTÉS

Sumérok, i. e. 3500. – Tegyük fel, hogy valaki előáll a következő okfejtéssel: „A legrégebb írás, amelyet ismerünk és meg is fejtettünk, a suméroktól származik mintegy i. e. 3500-ból. A jelek szerint az írást gyakorlati célra találták fel, arra, hogy megőrizzenek vele bizonyos tényeket az emlékezet számára: a legősibb szövegek gabonáról és birkákról szólnak. A ma irodalomnak nevezett beszédeket sokáig szóban adták tovább az utódoknak; az írás létrejöttével azonban ezeket a vallási és egyéb célú verseket, mint például Homérosz eposzait, írásos formába öntötték.” Bár mindez rendíthetetlen tények banális ismertetésének tűnik, tartalmaz egy előítéletet, amelyet egy nyelvbottlásból könnyen felszínre hozhatunk.

„Az írást gyakorlati célra találták fel.” Ugyan mi más célra találták volna fel? Időfelecsérlés céljára? A mondat mögöttes üzenete azonban egészen mást sejtet. Azt, hogy rendben, azok az oktondi sumérok találták fel az írást, de fogalmuk sem volt arról, hogy az írás célja a kommunikáció, nem pedig a rögzítés. Legalábbis ezt képzeljük az írásról. Először rögzítünk vele, de csak akkor leszünk igazán intelligensek, ha felismerjük, hogy kommunikálhatunk is vele. De csakugyan így van-e ez?

Hannover, i. sz. 2005. – Öt ezer ötszáz évvel a sumérok után a mobiltelefon karrierje nemcsak azt példázza a számunkra, hogy ez az eszköz legalább annyira írásra, mint beszédre való, hanem azt is, hogy *lényegét tekintve* az írás cseppet sem kommunikációra való, hanem – és ebben a sumérok egyáltalán nem tévedtek nagyot – rögzítésre. Aki azt képzei, hogy az írás kommunikációra való, nagyjából ahhoz hasonló, aki azt hiszi, hogy a divány arra való, hogy azon próbálják ki a színésznőcskéket a hollywoodi producerek; egy bizonyos dolog egyik funkcióját a sok közül, talán legszembeötlőbb és leglátványosabb funkcióját, a lényegével tévesztve össze.

Ez könnyen bizonyítható. Vegyünk egy újságcikket, amely a legújabb hannoveri technológiai vásárt ismerteti a következő címmel: „Túl az emberi hangon: a mobilforradalom”. Álljon itt néhány részlet a cikkből:

A mobiltelefont ... már nemcsak arra használják, hogy telefonhívásokat kezdeményezzenek és fogadjanak vele akárhol tartózkodó emberek. Más, ennél több lesz: rajta keresztül lehet majd kapcsolatba lépni, akárhol is tartózkodunk, a televíziók adásával és a világhálóval, rajta keresztül lehet majd zenét letölteni mp3-as portálokról ... az új drótnélküli vonalakon keresztül szélessávú kapcsolatba léphetünk a világhálóval... Munkába menet vagy szabad időnkben bármihez hozzáférhetünk, amit *online* módon akarunk megnézni vagy elintézni... Az új mini-mobilok kiterjesztett memóriája azt is lehetővé teszi, hogy *online* élvezzük kedvenc televíziós csatornánk adását... Az új mobiltelefonok feleslegessé teszik a zenerajongók walkman-jeit... Versenytársai a kézben tartható Gameboy vagy PlayStation berendezéseknek is: ha rajtuk keresztül

látogatjuk meg a világháló bármelyik site-ját, letöltés közben videojátékokat is játszhatunk... Végül, de nem utolsó sorban, a mobiltelefon hordozható videotelefon is. Nemcsak fényképfelvételeket készít, hanem filmeket is, méghozzá három milliő pixeles felbontásban.

A hannoveri mobiltelefonok már a sumérokhoz kanyarodnak vissza: nem azért írnak, hogy kommunikáljanak, hanem azért, hogy rögzítsenek.

Mentés. – Mi történik akkor, amikor valamit rögzítünk? Legalább három eleme van, amelyek át- meg átjárják és egyúttal konstituálják is a társadalmat, amelyben élünk.

Az első a *manipuláció* lehetősége. Nem is olyan régen, némiképp fellengzősen, „szövegszerkesztő gépeknek” hívták a számítógépeket, ami azt jelentette, hogy a számítógéppel nemcsak írni lehetett, de módosíthattuk is a leírt szövegeket. Ez találó megfogalmazás, mert az írás lényegét érinti. Az írásnak ugyanis két alapvető funkciója van: a *jelölés* és a *törlés*.

Éppen ezt a két funkciót fedezte fel az elme működésében Freud egy 1895-ös írásában (*Entwurf einer Psychologie*). Illusztrációként az ún. varázstáblára utalt, amelynek viasszal borított alapjára egy cellofánlapon keresztül lehetett íróvesszővel jeleket felvinni, de ezek a jelek eltűntek, mihelyt egy lehúzó szerkezettel elválasztottuk a cellofánlapot a viaszos alaptól. A két mentális funkció nem lép együttesen működésbe, amikor papírra viszünk fel jeleket, mert amilyen könnyű felvinni papírra a jeleket, olyan nehéz nyom nélkül kitörölni őket. A számítógép és a mobiltelefon azonban pontosan olyan könnyen rögzít, mint amilyen könnyen töröl. Az írás ezzel éppoly képlékennyé vált, mint amilyen képlékeny az elme viasz táblájára rótt írás. Ahogy Hamlet fogadta meg atyja szellemének:

*Igen, letörlök emlékezetem
Lapjáról minden léha jegyzetet...
És csak parancsod éljen egyedül
Agyam könyvében, nem vegyülve más
Alábbvalókkal...*

(Arany János fordítása)

Másodszor, a *mentés* lehetősége. Hogyan is mentünk el valamit? Ez nem túlságosan régi keletű kérdés. Egykoron nem volt még szükség mentésre; inkább csak arra kellett ügyelni, hogy ne vesszen el semmi, ami már megvan. Nagyon, nagyon régen az emberek még indigós másolatokat készítettek. Majd megszületett a fénymásoló gép. De az elgondolás hatályban maradt, hogy az eredetihez képest a másolat kevésbé tökéletes, kevésbé pontos. Nagy volt a felzúdulás, amikor olyannyira tökéletesedett a fénymásolás, hogy a másolat már megkülönböztethetetlen lett az eredetivel: parlamenti felszólalások és filozófiai fejtegetések boncolgatták a problémát.

Ma azonban már más a helyzet. Az az oldal, amely előállt a számítógép monitorján, tagadhatatlanul ott van, akár egy könyv bármelyik nyomtatott oldala, de íziben eltűnik, ha kikapcsoljuk a számítógépet. Papírra kinyomtatott formája kétségkívül eredeti példány, de elektronikus formája még így is mentésre szorul. Mégpedig haladéktalanul, mert könnyen elszállhat a szemed elől. Létrejött tehát az aggódás ontológiája: mindazt, ami a fejedben leledzik, még papírra vagy egy mappába is el kell menteni. Ez

pedig nem más, mint az ősrégi szisztéma, amely éppoly régi, mint maga az írás találmánya. Ráadásul a papírra kinyomtatott vagy mappába elmentett változat még korántsem elég, maga a számítógép sem elég. Szükség van egy tartalék változatra (back-up) a számítógépen, egy floppy- vagy CD-lemezen, vagy zippel tömörítve, majd még egy annyira távoli website-on is, amelynek hollétéről fogalmad sincsen – íme, ez korunk „Most hol vagy?” kérdésének igazi értelme –, csak annyit tudsz róla, hogy aránylag biztos helyről van szó.

Ez a folyamat pontosan egybevág az *idealizáció* fejlődésfolyamatával. Azért kell szövegeket távoli helyekre elmenteni, függetlenül őket bármilyen eshetőségtől vagy balesettől, hogy szükség esetén a megfelelő eszközökkel vissza lehessen szerezni (recover) őket. Bár ez, sajnos, még nem maga a halhatatlanság, de legalább a halhatatlanság megközelítése, amit a filozófusok régóta idealizációnak neveznek. Lerobbanhat a számítógép, leéghet a ház vagy az archívum, mégsem vész el minden: valahol a távolban bármi fennmaradhat, kivonódva „a dolgok átmenetiségével” fellengzősen aposztrofált csödtömegből.

Memóriapálca. – Finom tranzakciós objektum ékelődött be ebbe a folyamatba, félúton a fizikai jelenlét és a távoli mentés közé. Ez pedig a memóriapálca vagy *pendrive*, amely metafizikai szempontból felettébb érdekes valami. Olyan az alakja, mint az író-tollé, de merőben ellentétes a funkciója, mint a kiterjedt írófelületnek, a majdnem végtelen papírtekercsnek vagy a viasztablának.

Gondoljunk bele a kínálkozó előnyökbe! 1824. november 6-án Champollion ezt írta a fivérének:

Végigjártattam a kezem azoknak az éveknél a hosszú során, amelyekről nem őriz feljegyzést a Történelem, az istenek nevein, akiknek tizenöt évszázad óta senki sem állít oltárt, és lélegzetemet visszafojtva, nehogy porrá váljék, kezembe vettem egy csöpp papiruszdarabkát, annak a Királynak az utolsó és egyetlen nyugóhelyét, aki életében talán még Karnak hatalmas palotáját is szűknek érezhette!

Ha a Fáraónak *pendrive*-ja lehetett volna!

A memóriapálca is amolyan „Handy”, kisebb a hatóköre, mint a mobiltelefoné, de egy tőről fakad vele, ez is amolyan abszolút eszköz, csak valamivel szerényebb kivitelben. Ha így vesszük, az egér is abszolút eszköz, alakra állat, funkcióra kéz; de szemben a memóriapálcával vagy a mobiltelefonnal, nincs memóriája: az emberi kéz kiterjesztése csupán, önmagában még nem íróeszköz.

ÉPÍTKEZÉS

Nos, mi épülhet fel ebből a sok-sok írásból? Ebből a sok-sok rögzítésből? Semmiképpen nem fizikai objektumok, amilyenek az asztalok vagy a hegyek; még ideális objektumok sem, amilyenek a számok vagy a matematikai tételek. Ezek mind rögzíthetők, kiszámíthatók, lefényképezhetők, memorizálhatók a mobiltelefon írásrendszerével.

Mégis vannak dolgok, amelyek radikális értelemben véve igenis felépülhetnek a rögzítés lehetőségéből. Ezek *társadalmi objektumok*, amilyenek az ígéretetek, a pénz, a tőke, a kötvények, az egyezmények, a szerződések. Ezekben rendre a rögzítésnek

valamilyen rendszere munkál. Ahogyan a Rendszerről szólva láthattuk, a mobiltelefon csakugyan az abszolút eszköz, hiszen lehetővé teszi, hogy bármit rögzítsünk, felcsatlakozzunk az összes többi rögzítő rendszerhez, ellenőrizzük a bankszámlánkat, fizethessünk árucikkéért, vagy adományt küldjünk a cunami áldozatainak. Ez és nem más a dolog lényege.

Ami írás zajlik a mobiltelefonokban és folytonosan bővülő memóriájukban, az voltaképpen a személyazonosságok leírása (születési bizonyítvány, személyazonossági igazolvány, adószám, gépjármű-vezetési engedély), de leírása államoknak, vállalatoknak is. Még akár annak a mobilcégnek a leírása is lehet, amely a 2005-ös budapesti konferenciát szervezte. Végül is miféle fizikai molekulák képesek definiálni a fent említett identitásokat? Talán a fizikai objektumok molekula-milliárdjai? Vagy sokkal inkább az az egynéhány molekula, amelyből a rögzítések rendre összeállnak?

Szeretnék végezetül egy anekdotával szolgálni. Olaszországban egykor a Telecom nevű cég tulajdonában volt minden telefonkészülék és -vezeték. Az utóbbi tizenöt évben azonban már mindenki olyan készüléket vásárolhatott, amilyent csak akart, így hát ma már nem csak Telecom-készülékek működnek az olasz lakásokban; sőt, mára már elég kevés maradt belőlük. Mi több, a Telecom lemondott a vezetékek monopóliumáról is. Azt sugallja-e mindez, hogy a Telecom más, mint ami volt? Bizonyos értelemben feltétlenül, hiszen Olaszországban már nincs monopóliumhelyzetben. Mégis kitartott az évek során. Tanulság: a készülékek és a vezetékek gazdát cserélhetnek, de ebből egyáltalán nem következik, hogy a Telecom megsemmisült volna. És ehhez csupán az kell, hogy a rögzített adatok (records) ne semmisüljenek meg. Mert ha ez megtörténne, csakugyan bajban volnánk. Az összes rögzített adat, bármilyen hatalmas tömegű is, egyetlen tenyérben vagy „Handy”-ben is elfér, ahogy a Fáraó neve is elfért Champollion tenyerében. Vagyis csupán látszólagos a paradoxon, hogy az egész Telecom elfér tulajdon parányi részletében: egy mobiltelefonban.

Hernádi Miklós fordítása